

ARCHIEFTEKST

[De hier vertaalde nieuwjaarsbrief van Freud aan Fließ bevat een eerste omwerking van het psychisch apparaat zoals we dit aantreffen in het *Ontwerp* (Freud, 1950c [1895]). Hier schuift Freud ω tussen ϕ en ψ . Het waarnemingsstelsel draagt hier dan kwaliteit over op het bewustzijnsstelsel. Het bewustzijnsstelsel geeft noch kwaliteit noch kwantiteit door aan ψ maar prikkelt het geheugensysteem wel. Het gaat hier dan om een soort van prikkeling die de weg waarlangs de vrije ψ -energie stroomt, vormgeeft. Wat zijn nu de implicaties van deze omkering? De nieuwe plaats die in deze brief toegewezen wordt aan het bewustzijn maakt dat de waarnemingsprocessen *de facto* bewustzijn impliceren en pas na de bewustwording hun verdere psychische werking hebben. Geheugenprocessen verlopen daarentegen steeds eerst en vooral onbewust. Ze kunnen enkel secundair en *nachträglich* bewustzijn verwerven, wanneer ze met afvoer- en waarnemingsprocessen verbonden worden, zoals het geval is in de spraakassociatie. De verplaatsing van het bewustzijnsstelsel moet vanuit deze evolutie binnen het *Ontwerp* (1950c [1895]) gedacht worden. Doordat het bewustzijnsstelsel voor het geheugensysteem geplaatst wordt, worden de twee systemen veel onafhankelijker van elkaar. Freuds nieuwjaarsbrief zorgt dus niet enkel voor een scherpere isolering van het geheugensysteem tegen de buitenwereld, maar ook voor een duidelijkere emancipatie van het bewustzijn. Voor de vertaling maakten we gebruik van de Duitse uitgave van Masson (Freud, 1985c) zoals bewerkt door Schröter. Voetnoten van deze laatste worden aangegeven als (S), de door Masson overgenomen voetnoten van Ernst Kris als (K).]

BRIEF AAN WILHELM FLIEß

85

Sigmund Freud¹

1 Januari 1896

Mijn dierbare Wilhelm!

De eerste vrije tijd in het nieuwe jaar komt jou toe, om je over die enkele kilometers weg heen de hand te schudden en je te zeggen hoe vrolijk jouw laatste berichten vanuit familie- en studeerkamer mij stemmen. Dat je een zoon hebt – en met hem het vooruitzicht op andere kinderen; ik wou noch aan jou noch aan mijzelf voordien bekenen, wat jij miste toen de hoop op hem nog veraf was.² Jouw soort zou niet mogen uitsterven, mijn lieve vriend; wij anderen hebben mensen zoals jij te veel nodig. Wat ben ik je allemaal verschuldigd aan troost, begrip, aanmoediging in mijn eenzaamheid, aan levenshoud die ik door jou verworven heb, en ten slotte nog aan gezondheid die geen ander mij had kunnen teruggeven. Het is werkelijk jouw voorbeeld, wanneer ik intellectueel de kracht gewonnen heb om mijn oordelen te vertrouwen, ook waar men mij alleen laat – alleszins jij niet – en wanneer [ik] met grotere deemoed dan jij alles tegemoet zie wat de toekomst aan moeilijkheden kan brengen. Voor dat alles mijn eenvoudige dank! Ik weet, dat jij mij niet zo nodig hebt als ik jou, maar ik weet toch ook, dat ik mijn zekere plaats in jouw genegenheid heb.

Dat je geloof in je therapie eindelijk ook bij jezelf bevestiging gevonden heeft, zou ik ook bespeurd hebben wanneer je het niet uitdrukkelijk zegt. Je brieven, zoals de laatste weer, bevatten een weelde aan wetenschappelijke inzichten en vermoedens, waarover ik spijtig genoeg niets anders kan zeggen dan dat ze me aangrijpen en overweldigen. Dat dezelfde arbeid ons beide bezighoudt, is de meest heuglijke gedachte die ik thans kan hebben. Ik zie hoe jij via de omweg van het arts-zijn je eerste ideaal bereikt, de mens als fysioloog te verstaan,

1. Vertaling V. Knockaert & F. Geerardyn.

2. Robert Wilhelm Fließ, geboren op 29 december 1895.

zoals ik in het geheim de hoop koester, via dezelfde weg tot mijn aanvangsdoel, de filosofie, te komen. Want dat wilde ik oorspronkelijk, toen mij nog lang niet duidelijk was waarvoor ik op de wereld ben.³ In de afgelopen weken probeerde ik herhaaldelijk je mededelingen te vergoeden, door je een korte samenvatting te sturen met mijn laatste inzichten over de afweerneurosen, maar mijn denkvermogen heeft zich in het voorjaar zo uitgeput dat ik nu niets tot stand breng.⁴ Ik overwin mezelf toch om je het fragment⁵ te sturen; een zachte stem heeft me aangeraden de voorstelling van de hysterie nog uit te stellen, er is te veel onzekerheid bij. Met de dwangneurose zal je waarschijnlijk tevreden zijn. De enkele opmerkingen over paranoia stammen uit een onlangs begonnen analyse, waarin boven elke twijfel verheven werd vastgesteld *dat paranoia werkelijk een afweerneurose is*. Of deze verheldering ook therapeutische waarde bezit, moet vooralsnog blijken.

Jouw opmerkingen over de migraine⁶ hebben mij op een idee gebracht dat een complete omwerking van al mijn $\phi\psi\omega$ -theorieën tot gevolg heeft, wat ik nu niet durf te proberen. Toch wil ik trachten om het hier aan te geven.⁷

Ik ga van de twee soorten zenuwuiteinden uit; de vrije nemen enkel kwantiteit op en leiden deze via sommatie naar ψ , ze hebben echter geen macht om gewaarwording voort te brengen, dat wil zeggen op ω in te werken. De neuronbeweging behoudt hierbij haar waarachtige en monotone kwalitatieve karakteristieken. Dit zijn de wegen voor alle

3. Schur (1972: 118) wijst op een gelijkaardige uitdrukking in Freuds naschrift bij zijn *Zelfportret* (1935a: 85). Vergelijk voor Freuds keuze voor een studie in de geneeskunde de editoriale verwijzingen bij Freud (1969a: 105 e.v.). (S)

4. Freud schrijft "Frühjahr" waar men in het Duits "Vorjahr" zou verwachten, namelijk de voorbije herfst. (S)

5. Het betreft hier het manuscript K waarin Freud zijn opvattingen over de afweerneurosen uitwerkt. (S)

6. Wanneer men de hier vermelde bemerkingen mag gelijkstellen met deze in Brief 74 (Freud, 1985c: 143-145) en het daarna vermelde Fließ manuscript, kan de geschetste omwerking die volgt identiek zijn met deze die in brief 81 (*Ibid.*: 153-155) ter sprake wordt gebracht (en ook in de richting wijzen die in het Manuscript I (*Ibid.*: 155-157) had moeten verder gezet worden). (S)

7. Het volgende heeft betrekking op het "Ontwerp van een natuurwetenschappelijke psychologie" (Freud, 1950c [1895]): op deze plaats kan enkel globaal naar de daar uiteengezette ideeën verwezen worden. De aanpassingen van het "Ontwerp" die Freud hier voormeent, verdienen aandacht omdat ze de onderscheiding van waarnemings- en innerlijke prikkels opnieuw articuleren, op de tegenstelling tussen bewuste en onbewuste (niet verdrongen) psychische processen voorbereiden en op die manier verwijzen naar de later door Freud vervolledigde theorie van de psychische structuur. De onmiddellijke verdere ontwikkeling is in het zevende hoofdstuk van *De droomduiding* (1900a: 590-713) gegeven; de in deze brief aangegeven opvatting van de hallucinatie wordt daar in wezenlijk onveranderde vorm herhaald. (K)

kwantiteit die ψ vult, ook voor de seksuele energie natuurlijk. De zenuwbanen die van de eindorganen uitgaan, geleiden geen kwantiteit, maar de hun eigen kwalitatieve karakteristiek, ze voegen aan de sommen in de ψ -neuronen niets toe, maar brengen deze neuronnen enkel in een toestand van excitatie. De ω -neuronen zijn die ψ -neuronen die slechts voor zeer beperkte kwantitatieve bezetting geschikt zijn. Het samenkomen van deze kleine kwantiteiten met de hen getrouw overgedragen kwaliteit vanuit het eindorgaan is opnieuw de voorwaarde voor het ontstaan van bewustzijn. Ik schuif deze ω -neuronen nu tussen de ϕ - en de ψ -neuronen in, zodat ϕ zijn kwaliteit aan ω overdraagt, ω nu aan ψ noch kwaliteit noch kwantiteit overdraagt, maar ψ enkel prikkelt, dat wil zeggen de vrije energie in ψ de weg wijst. (Ik weet niet of jij dat koeterwaals kan verstaan. Er zijn om zo te zeggen drie manieren waarop de neuronnen op elkaar inwerken: 1. ze dragen aan elkaar kwantiteit over; 2. ze dragen aan elkaar kwaliteit over; 3. ze werken volgens bepaalde regels prikkelend op elkaar in.)

Dientengevolge zouden de waarnemingsprocessen *eo ipso* bewustzijn omvatten en pas *na* het bewust worden hun verdere psychische werkingen uitoefenen, de ψ -processen zouden op zich onbewust zijn en zouden een secundair, artificieel bewustzijn slechts achteraf verkrijgen, doordat ze met afvoer- en waarnemingsprocessen verknoopt worden (spraakassociatie). Een ω -afvoer, die ik bij de andere voorstelling nodig had, valt hier weg; de hallucinatie, die steeds de verklaring moeilijkheden bezorgde, is nu niet meer een terugschrijven van de prikkeling naar ϕ , maar enkel naar ω . De afweerregel die niet voor waarnemingen geldt, maar wel voor ψ -processen, verstaat men nu veel beter. Het nahinken van het secundaire bewustzijn staat toe om de neurotische processen eenvoudig te beschrijven. Ook ben ik de lastige vraag kwijt, hoeveel van de sterkte van de ϕ -prikkeling (de sensorische prikkeling) op ψ -neuronen overgedragen wordt. Antwoord: direct helemaal niets, de kwantiteit (Q)⁸ in ψ hangt enkel af van de mate waarin de vrije ψ -aandacht door de ω -neuronen gedirigeerd wordt.

De nieuwe hypothese klopt ook beter met het gegeven dat de objectieve gewaarwordingsprikkelers zo minimaal zijn, dat het moeilijk is om uit deze bron de wilskracht af te leiden in overeenstemming met het constantheidsprincipe. De gewaarwording brengt nu eenmaal he-

8. Freud schrijft in wat volgt voor kwantiteit doorgaans Q wat hier door het achtergestelde (Q) aangegeven wordt. (S)

lemaal geen kwantiteit (Q) naar ψ , de bron van de ψ -energie wordt gevormd door de orgaangeleidingen.

Uit het conflict tussen de zuiver kwantitatieve orgaangeleiding en de processen in ψ die door de bewuste gewaarwording *geprikkel*d werden, verklaar ik ook het ontbinden van onlust die ik voor de verdringing bij de seksuele neurosen nodig heb.

Voor jouw zijde van de vraag blijft de mogelijkheid over dat in organen prikkeltoestanden kunnen bestaan die geen spontane gewaarwording voortbrengen (maar wel drukgevoeligheid moeten tonen), die echter reflectorisch, dat wil zeggen door evenwichtsbeïnvloeding storingen vanuit andere neuronencentra kunnen opwekken. De gedachte van een wederkerige verbinding van neuronen of neuronencentra doet inzien dat de motorische afvoersymptomen van gans verschillende aard zijn.

De willekeurige handelingen worden waarschijnlijk door kwantiteitsoverdracht bepaald, daar ze de psychische spanning ontladen. Daarnaast is er een lustafvoer, stuiptrekkingen en dergelijke, die ik verklaar, niet door de overdracht van kwantiteit (Q) op het motorische centrum, maar door het vrijkomen ervan omdat de bindende kwantiteit (Q) in het gepaarde sensibele centrum iets verminderd is. Dat zou het lang gezochte onderscheid zijn tussen "willekeurige en krampachtige" bewegingen en tegelijkertijd de manier om een groep van somatische nevenwerkingen zoals van de hysterie te verklaren.

Voor de zuiver kwantitatieve overdrachtsprocessen naar ψ is er de mogelijkheid het bewustzijn naar zich te trekken, namelijk wanneer deze kwantiteitsgeleiding voldoet aan de pijnvoorwaarden. Waarschijnlijk is de opheffing van de sommatie, de tijdelijke continue toevloed naar ψ de wezenlijkste van deze voorwaarden. Bepaalde ω -neuronen worden dan *overbez*et en produceren de onlustgewaarwording, ze veroorzaken op dit punt ook een kluistering van de aandacht. Zo zou de "neuralgische verandering" als volgt te denken zijn: een boven een bepaalde grens versterkte toevoer van kwantiteit (Q) uit een orgaan, tot aan de opheffing van de sommatie, overdracht van ω -neuronen en binding van de vrije ψ -energie. Je ziet dat we zo bij de migraine uitkomen; het bestaan van neusregio's in een bepaalde prikkelingstoestand, die jij met het blote oog herkent, zou de voorwaarde zijn. Het kwantiteitsoverschot zou zich langs verschillende subcorticale wegen verdelen vooraleer het ψ bereikt heeft. Is dit eenmaal het geval, dan dringt voortdurend kwantiteit (Q) in ψ binnen, en volgens

de aandachtsregel stroomt de vrije ψ -energie naar de plaats van de eruptie.

De vraag is nu welke de bron van de prikkeltoestanden in de neus is.⁹ Hier dient zich de opvatting aan dat het membraan van Schneider het kwalitatieve orgaan voor de reukprikkel is en de zwellichamen het daarvan onderscheiden kwantitatieve. De reukstoffen zijn, zoals jij meent en zoals we door de bloemen weten, afvalstoffen van de seksuele stofwisseling; ze zouden als prikkels op beide organen inwerken. Bij de menstruatie en andere seksuele processen produceert het lichaam een verhoogde kwantiteit (Q) van dergelijke stoffen, en dus van zulke prikkels. Men moet beslissen of deze via de uitgeademde lucht of via de bloedbanen op de neus inwerken; waarschijnlijk dit laatste, daar men geen subjectieve reukgebaarwording heeft voor de migraine. Middels de zwellichamen zou de neus zich in zekere zin op de interne reukprikkel oriënteren, zoals met het membraan van Schneider op de externe prikkels, en zou op die manier aan het eigen lichaam ten onder gaan. De beide wegen om migraine te bekomen, spontaan en door geuren of menselijke uitwasemingen, worden zo aan elkaar gelijkgesteld en kunnen hun werkingen ook ten allen tijde optellen.

De opzwellings van de nasale kwantiteitsorganen zou dientengevolge een soort aanpassing zijn van het zintuiglijke orgaan als gevolg van de sterkere interne prikkels, analoog aan de werkelijke (kwalitatieve) zintuigen: het wijd openen van de ogen, het focussen ervan, het spitsen van de oren en dergelijke.

Het uitbreiden van deze opvatting naar de andere bronnen van migraine en naar migraineachtige toestanden is misschien niet al te moeilijk; ik zie echter nog niet in hoe dat moet gebeuren. In elk geval is de toetsing aan het hoofdthema het belangrijkste.¹⁰

Een aantal duistere en oeroude voorstellingen van de geneeskunde verkrijgen op die manier leven en waarde.

9. De volgende gedachten zijn duidelijk in het opzet neergeschreven om een breuk tussen Freuds en Fließ' arbeidsgebied te herstellen. Ze spelen in de verdere ontwikkeling van Freuds hypothesen geen rol. (K)

10. Dat wil zeggen, vermoedelijk: aan de nasaal-seksueel bepaalde migraine. (S)

Genoeg nu! Proost 1896, en schrijf me zeer gauw hoe het met moeder en zoon gaat. Je kan je indenken hoezeer Martha zich daarvoor interesseert.

Je Sigmund¹¹

Bibliografie

- S. Freud (1900a), *De droomduiding, Psychoanalytische duiding 2/3*, Meppel-Amsterdam, Boom, 1987.
- S. Freud (1935a), "Naschrift 1935", *De psychoanalytische beweging 2*, Meppel-Amsterdam, Boom, 1991, pp.84-87.
- S. Freud (1950c [1895], "Entwurf einer Psychologie", *G.W.*, Nachtragsband, pp. 387-477; "Ontwerp van een natuurwetenschappelijke psychologie", vertaling en inleiding G. Van de Vijver & F. Geerardyn, Gent, Idesça, 1992, Pegasos no. 8, pp. 1-74.
- S. Freud (1969a [1872-1874]), "Sieben Briefe und zwei Postkarten an Emil Fluß", in S. Freud, *Selbstdarstellung; Schriften zur Geschichte der Psychoanalyse*, hrsg. und eingel. Von Ilse Grubich-Simitis, Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch no. 6069, 1971, pp. 107-123.
- S. Freud (1985c [1887-1904]), *Briefe an Wilhelm Fließ 1887-1904*, Ungekürzte Ausgabe Herausgegeben von Jeffrey Moussaieff Masson, Deutsche Fassung von Michael Schröter, Frankfurt am Main, S. Fischer Verlag, 1986.
- M. Shur (1972), *Freud. Living and Dying*, New York, International University Press.

11. Hier – en enkel nog hier (zoals in brief 55) – voluit geschreven (Freud, 1985c: 112-115). (S)